

PORADNIK JĘZYKOWY

Wychodzi na początku każdego miesiąca prócz sierpnia i września.

ADRES REDAKCJI: KRAKÓW, UL. PODWALE 7. II.

PRZEDPŁATA roczna wynosi w całej
Polsce mp 40 bez przesyłki pocztowej.

Administracja i ekspedycja główna w księgarni
G. Gebethnera i Sp. w Krakowie.
Przedpłatę przyjmują wszystkie księgarnie.

I. GWAŁCENIE JĘZYKA.

Spotkałem się dwukrotnie w życiu z naganą, że używam niepoprawnych wyrażen językowych: raz od śp. Jana Karłowicza kiedyś do niego zaadresowałem list: *we Warszawie*, drugi raz pośrednio od Stefana Żeromskiego, który w »Kuszeniu Judasza« na str. 200 i w artykule »Języka polskiego« z r. 1916. pt. »O czystość i poprawność języka« (str. 111) wyśmiał zwrot »we Widniu«, jakiego używałem od dzieciństwa i dotąd uważałem za zupełnie poprawny. Karłowiczowi szło przede wszystkim o owo *e* przy przyimku *w*, bo twierdził, że tylko czasem i wyjątkowo (nie podawał wyjątków) można użyć *we*; Żeromski, odcinając się »Sonetowi« (pseudonim) za wytknięcie nie błędnych wyrażen, mówi przy końcu ustępu II: »Błędem prowincjonalnym, który p. »Sonet« kilkakroć popełnia, jest zopatrywanie przyimków *w* i *z* w zbyteczne *e*. Pisze: »*we* Warszawie«, »*we* wszystkich warstwach inteligencji«, »przykłady wzięte *ze* życia«. Tylko w wypadkach, gdy po przyimkach *w* i *z* następujący rzeczownik poczyna się od dwu spółgłosek, dla uniknięcia zbiegu trzech wstawiamy *e*¹⁾: *we* Wrocławiu, *we* Włocławku, *we* Włoszech, *we* Włodawie, *we* Włoszczowie, *we* Lwowie — lecz nie: *we* Londynie, *we* Wilnie i nie *we* Wiedniu. Mówimy i piszemy: *z* życia, *w* Warszawie, *w* Wiedniu. Ośmieszonym prowincjonalizmem jest galicyjskie, »*we* Widniu«.

Sprawa ta leżała mi odtąd na sercu. Walczyłem z przyzwyczajeniem a nowością, ale правило tej nowości nie było dość pewne, ani jasne, ani konsekwentne. Zwróciłem się do gramatyk dawnych i nowszych, przejrzałem szereg autorów, a między innymi i ostatnie utwory Żeromskiego, który mię, rodem z »Galicji«, tak wyśmiał i »ośmie-

¹⁾ Rozstrzelenie pochodzi od Redakcji.

szyl« — i rezultat mych dociekań składam ku nauce i przestrodze moim Czytelnikom.

I.

Z gramatyk i pism różnych, poświęconych sprawom językowym, dowiedziałem się nie wiele, bo zwykle tak bywa, że sprawy trudne i zawikłane pomija się świadomie, a tylko o rzeczach powszechnie znanych mówi się szeroko.

Kopczyńskiego »Poprawa błędów« (Warsz. 1808) mieści na str. 53 w dalszym ciągu »błędy i poprawy« i tam pod *w* podano jako błędy: *w Gdańsku, wgnąć, w mgle, w Lwowie* a poprawiono na: *we Gdańsku, wegnąć, we mgle, we Lwowie*; pod *z* jako błędy: *z czterema, z drzwi, z Gdańska, z Lwowa, z mną, z smutkiem, z Szląska, z Tczowa, z wszystkimi* a poprawiono na: *ze czterema, ze drzwi, ze Gdańska, ze Lwowa, ze mną, ze smutkiem, ze Szląska, ze Tczowa, ze wszystkimi*.

H. Sucheckiego »Nauka języka polskiego« (Lwów 1849) na str. 168 mówi: »Kiedy jednozgłoskowy przyimek (!) na spółgłoskę zakończony, przed słowem, zaczynającym się kilką spółgłoskami, łagodnie wymówić nie można, przydajemy mu wygłos eufoniczny *-e* np. za ostro brzmi: *w Lwowie, z stratą, pod drzwiami, z zbożem*, łagodniej: *we Lwowie, ze stratą, pode drzwiami, ze zbożem*. Tak też: *pode dworem, nade dniem, ze wszystkimi* itp. Zawsze się mówi: *beze mnie, ode mnie, przeze mnie, nade mną, pode mną, przede mnie, we mnie, ze mnie*.

Małecki w »Gramatyce historyczno-porównawczej« (II, str. 332) w osobnej uwadze objaśnia formy przyimków *beze, ode, przeze, ze, we, nade, pode, przede* w ten sposób:

»Poumieszczane tu w nawiasie »*beze, ode, przeze, ze, we, nade, pode, przede*« mają to *e* nakrawędne zamiast *ũ*, na którą to samogłoskę, niegdyś się te partykuły kończyły w każdym swoim użyciu (tak to jest np. jeszcze w starośl. tekstach). Później tu owo *ũ* odrzucone zostało a w wyjątkowych razach (w myśl § 10) zastąpiło je *e* np. w wyrażeniach: *beze-mnie, ode Lwowa, ze Śremu, przeze-mnie, pode-mną, przede święty* itp.«

A. G. Bem w »Zarysie wykładu mowy polskiej« (str. 75) ómawiając sposoby unikania zbiegu niezgodnych spółgłosek pisze:

»Zbieg niezgodnych między sobą szeptów usuwa ona (polszczyzna) różnymi sposoby: 1) przez wtrącanie samogłoski *e* (je) np. *kocieł* (zam. kotł), *zestawić* (zam. zstawić)...

W »Gramatyce j. pol.« Steina i Zawilińskiego str. 310, § 562, uw. 2. »Form z *e* używamy przed zbiegiem spółgłosek np. *obe-rwać*,

ode-tchnąć, przeze-mnie, pode Lwowem, we dworze, ze szkoły. Czasem mamy formy wyrazów z *e* lub bez... *w środę i we środę, pod Lwowem i pode Lwowem* itp.¹

Tyle w gramatykach.

II.

Przypatrzmy się teraz językowi literackiemu i zbierzmy ile możliwości liczne przykłady z ostatnich prac Żeromskiego¹).

I. *w*

II. *we*

<i>w Wiśle</i> W. 23	<i>we wszelkich</i> P. 19, Ch. 123
<i>w wiązadłach</i> W. 29	<i>we wielkich</i> P. 41
<i>w Warszawie</i> P. 5, NJ. 3, Ch. 285	<i>we właściwym</i> NJ. 8
<i>w fabrykach</i> Ch. 8	<i>we wszelkiem</i> NJ. 33
<i>w willi</i> Ch. 11, 52	<i>we wszystkim</i> NJ. 43
<i>w wodzie</i> Ch. 30, 244	<i>we śnie</i> NJ. 153
<i>w weselu</i> Ch. 42	<i>we mgle</i> NJ. 205
<i>w wózeczku</i> Ch. 52	<i>we drzwi</i> NJ. 228
<i>w wielu</i> Ch. 52	<i>we mnie</i> NJ. 231
<i>w formy</i> Ch. 71	<i>we wsiach</i> NJ. 247
<i>w fotelu</i> Ch. 109	<i>we fresku</i> NJ. 250
<i>w sferze</i> Ch. 123	<i>we dwu</i> Ch. 3, 5, 58
<i>w chróstach</i> Ch. 130	<i>we florenckiem</i> Ch. 10
<i>w trzciny</i> Ch. 134	<i>we wrzące</i> Ch. 13
<i>w febrze</i> Ch. 140	<i>we wrogą</i> Ch. 17
<i>w drgawkach</i> Ch. 143	<i>we właściwej</i> Ch. 23
<i>w wiosce</i> Ch. 145	<i>we dnie</i> Ch. 25
<i>w zwarty</i> Ch. 157	<i>we mnie</i> Ch. 29
<i>w węglach</i> Ch. 159	<i>we drzwi</i> Ch. 36, 116
<i>w wargach</i> Ch. 166	<i>we wspomnieniu</i> Ch. 37
<i>w dnie</i> Ch. 167	<i>we wszystkim</i> Ch. 52, 102
<i>w wyżynie</i> Ch. 172	<i>we śnie</i> Ch. 60, 81
<i>w wapiennych</i> Ch. 211	<i>we władanie</i> Ch. 60, 226
<i>w węzeł</i> Ch. 220	<i>we krwi</i> Ch. 102
<i>w wagonie</i> Ch. 222	<i>we Włoszech</i> Ch. 111, 184, 207
<i>w wytrzymałości</i> Ch. 225	<i>we flaszkach</i> Ch. 149
<i>w wiązaniach</i> Ch. 227	<i>we framudze</i> Ch. 267
<i>w więzę</i> Ch. 227	

¹) Są to broszurki: 1) »Wisła« (W.), Warszawa-Kraków 1918.

2) Początek świata pracy (P.), Kraków 1918.

i powieści: 1) Nawracanie Judasza (NJ.), Warszawa 1916.

2) Charitas (Ch.), Warszawa 1919.

w wiedrze Ch. 241
w swym Ch. 241
w formułę Ch. 245
w walizce Ch. 304

III. *z*

z zachodu NJ. 204
z zawartym Ch. 57
z żołnierzy Ch. 107
z zupełnej Ch. 152
z samoistnego Ch. 158
z zapasami Ch. 159
z wszetecznych Ch. 223
z sumienia Ch. 245
z zamierzechłej Ch. 249
z ziemi Ch. 252, 257, 263
z zarazy Ch. 253
z żołdatem Ch. 260, 270
z zarośli Ch. 268
z Zosią Ch. 287
z zasadzki Ch. 314

IV. *ze*

ze siebie NJ. 20
ze srogością NJ. 156
ze wszystkim NJ. 202, 206
ze swem NJ. 203
ze swych NJ. 205, Ch. 21, 84
ze skarbami NJ. 207
ze siebie NJ. 208, 214, 215
ze swą NJ. 210
ze snu NJ. 211
ze swego NJ. 223, Ch. 6.
ze słodkim NJ. 223, Ch. 6
ze wszech NJ. 229, 231
ze dwora NJ. 232
ze schodków NJ. 235
ze sobą NJ. 236
ze krwią NJ. 240
ze szpitala NJ. 240
ze szynków NJ. 242
ze ścian Ch. 5
ze współczuciem Ch. 6
ze swemi Ch. 10
ze Salviatino Ch. 21
ze sztuki Ch. 25
ze smakiem Ch. 29
ze służby Ch. 30
ze znajomych Ch. 30
ze strony Ch. 41
ze swym Ch. 51, 128
ze świata Ch. 54, 102, 181, 245, 252
ze siebie Ch. 54, 102, 181, 245, 252
ze wścieklej Ch. 55
ze sobą Ch. 75, 105, 166
ze wściekłością Ch. 77, 127
ze wżgardą Ch. 80
ze siedm chatup Ch. 139
ze wzorów Ch. 210
ze wszelkich Ch. 223

Na podstawie tych przykładów zbadajmy prawidło, podane powyżej przez Żeromskiego. ».: gdy po przyimkach *w* i *z* następujący rzeczownik poczyna się od dwu spółgłosek, dla uniknięcia zbiegu trzech wstawiamy *e*«. A więc cała kolumna II. odpowiada tym warunkom, z wyjątkiem: *we wielkich* P. 41, bo tu jest tylko jedna spółgłoska *w*. W takim razie kolumna I. powinna po *w* mieścić same wyrazy z jedną spółgłoską w nagłosie, a więc tu nie należą (znowu wyjątki) *w sferze* Ch. 123, *w chróstach* Ch. 130, *w trzciny* Ch. 134, *w drgawkach* Ch. 143, *w zwartych* Ch. 157, *w dniu* Ch. 167, *w swym* Ch. 141.

Przypatrując się kolumnie IV., spostrzegamy i tam, że są wyjątki, bo jest *ze* przed jedną spółgłoską (ze siebie, ze sobą, ze Salvatino, ze siedm,...) a natomiast mamy w kol. III. samo *z* przed dwiema spółgłoskami: *z wszetecznych*. Znowu wyjątek.

Wniosek z tego prosty, że reguła czy zasada, podana przez Ż. nie odpowiada rzeczywistości i jego własnej praktyce. Co więcej; przykłady zebrane z innych autorów i poparte codziennem używaniem stwierdzają, że przed rzeczownikami, zaczynającymi się od dwu a nawet trzech spółgłosek mówimy i piszemy samo *w* lub samo *z* np. *w brzegu, w drodze, w grochu, w krzaku, w kłęsce, w mroku, w prochu, w plotce, w pnączach, w psocie, w plaku, w rłęci, w tkaninie — w skręcie, w stracie, w trzcinie, w zdradzie, w zmroku; z blasku, z grzmołem, z wrzółku, z mgły* itp.

Cóż to wszystko znaczy?

Oto nic innego, jak tylko to, że używanie przyimków *w* i *z* lub pełnej ich formy *we* i *ze* opierało się na jakiejś zasadzie dziś zaniebanej czy zapomnianej, a następnie, że wskutek rozbratu między mową mówioną a pisaną, wkrada się do języka pisanego (literackiego) coraz więcej form tylko pomyślanych, ale nie wymówionych, i to pomyślanych inaczej przez każdego autora. Najgorszy w tem wszystkim jest sąd, jakoby pewne brzmienia były jedne piękne, drugie brzydkie, zasługujące na wyśmianie, skarcenie i jak najrychlejsze wyrzucenie...

(Dok. nast.).

R. Z.

II. ROZTRZĄSANIA.

15. Wysadzona komisja.

»Ubiegłej soboty zebrała się komisja wysadzona z Rady miejskiej, a mająca opracować projekt podwyższenia płac urzędników

magistratu i służby miejskiej«. Chyba obowiązkiem sumiennego reportera było dodać, co to za zbrodniarz i z jakiego powodu dopuścił się dynamitowego zamachu na komisję Rady miejskiej.

(Przemyśl).

St. Jurek.

— A jednak nie jest to wyrażenie złe. Zwrócił na to uwagę Waliński (Błędy nasze str. 424) i przytoczył z Wujka przykład: »wysadźcież te na sąd«, który wprawdzie nie jest tem samem, ale w Lindem mamy przykład z Wargockiego: »sędzie wysadził«. Można tutaj i *Komisję wysadzić* t. zn. wyznaczyć, jak to czytamy u Mickiewicza (P. Tad. XII, 614): A naprzód *komisję* legalną *wyznaczył*.

16. *Nadwyreżyc* czy *nadwerreżyc*?

Obydwie formy spotyka się w dzisiejszej polszczyźnie.

(Przemyśl).

St. Jurek.

— *Nadwerreżyc* powstało z rus. *wereżity*; już tedy nosówka jest następstwem upodobnienia, które widocznie postępuje i szuka podobieństwa w pol. przyimku *wy-* (*nadwyreżyc*). Ponieważ ani jedno ani drugie nie zbliży wyrazu do innych polskich (*wyreżyc* w j. pol. równie nic nie znaczy, jak i *wereżyc*) musimy się opierać na znaczeniu i brzmieniu ruskiem i pisać *nadwerreżyc* (Por. Jęz. Pol. I, 136).

17. *Katedra dla...?*

»Katedra dla języków i literatury słowiańsk. w Strassburgue«.

(Przemyśl).

St. Jurek.

Co jest poprawne 1) Komisja *do* egzaminu wstępnego czy też 2) Komisja *dla* egzaminu wstępnego.

(Warszawa).

Pułk. Jasiński.

— Część pierwsza zapytania jest łatwiejsza do odpowiedzi. Jak niema *profesora* lub *nauczyciela dla języków lub literatury*, tak niema i *katedry dla* — lecz jest *katedra języków*, *katedra literatury*, *chemji* itp.

Inna rzecz z *Komisją*; ta jest wyznaczona *do* pewnego celu np. *do badania dziejów oświaty*, *do badania przyrody*, *do opracowania* pewnych specjalnych zadań, lub *do egzaminowania*. Przez skrócenie mówi się wtedy *Komisja do dziejów oświaty*, *do egzaminu*, ale nie *dla* egzaminu.

18. *Zagoryczyć*?

»A jednak troski te, prawdziwe czy urojone nie przestają być troskami i zdolne są zamącić szczęście, *zagoryczyć* życie człowieka« (zam. goryczą zaprawić, zatrucić).

(Przemyśl).

St. Jurek.

— *Zagoryczyć* jest nowotworem, ale utworzonym na podobieństwo innych licznych: *zabielić, zachmurzyć, zadusić, zakadzić, zamurować, zapamiętać, zapienić się, zaskarżyć, zawadzić* itp. Ponieważ używa się postaci *rozgorzyć*, utworzenie powyższego nowotworu było ułatwione. Może wejdzie w życie zwłaszcza obecnie, kiedy jest silna dążność do wyrażania jednym wyrazem pojęć złożonych (*gorączą zaprawić*).

19. *Hallerowski* czy *Hallerski*?

»Zablękitniały z nagła *hallerskie* mundury«. »Pułkownik Rynald w towarzystwie oficerów *hallerskich*«.

(Przemysł).

St. Jurek.

— Od nazwisk obcych a nawet swojskich, (o ile nie są przymiotnikami na *-ski, -cki*) tworzymy przymiotniki na *-ski* tylko za pośrednictwem tematów dzierżawczych na *-ow-* a więc tak *szyllerowski* jak i *mickiewiczowski, asnykowski, koźmianowski*, itp. Tworzenie z tematów rzeczownikowych samych (wolter-ski, leopard-ski, szekspir-ski) nie jest właściwością języka polskiego.

Ma być więc: *hallerowski*, nie *hallerski*.

20. *Dyktand* czy *dyktandów*?

Proszę o rozstrzygnięcie, która forma 2. przyp. l. mn. rzecz. *dyktando* jest poprawna, *dyktand*, czy *dyktandów*. Szukałem w gramatykach, ale niema wzmianki o rzeczownikach takich, jak np. *dyktando, skontro, tango*. Zdaje mi się, że powinno być: *dyktandów, tangów, skontrów*, na podobieństwo rzecz. na-um, które są nieodmienne w l. poj. (analogja).

(Mińsk lit).

L. Karasiński.

— Rzecz. *dyktando*, o ile go nie zastępujemy *dyktatem*, wchodzi w kategorię rzeczowników nijakich zakończonych w mian. l. poj. na *-o*: *jajo, wiadro, zimno, lato* itp. Rzeczowniki te mają w dopełniaczu lmn. czysty temat, a więc postać: *jaj, wiader, lat*, więc i *dyktand*. Analogja do rzecz. łac. na *-(i)um* niemożliwa, bo końcówka inna. *Dyktat* jako męski ma *dyktatów* i forma *dyktandów* mogła raczej przez analogję do niej powstać.

21. *Wartski* czy *warcki*?

W powiecie tureckim, ziemi kaliskiej, znajduje się wieś *Ostrów-Warcki*, którą to nazwą objęty jest i odpowiedni obszar gminny. Otóż powszechnie, acz mojem zdaniem niewłaściwie, pisze się tę nazwę — w pismach urzędowych, »Gazecie kaliskiej«, »Dzienniku powiatowym« itp. — w sposób »Ostrów-Wartski«. Końcówka przymiotnika wraz z przyrostkiem *tsk* w używanej tutaj pisowni tego

wyrazu jest rosyjską: Барткии, co jest zgodne ze słowotwórstwem rosyjskiem, natomiast po polsku ostatnia głoska źródłosłowu *wart* + przyrostek *ski* = *cki*, tembardziej że i we wymowie to *tski* = *cki*. Takie skojarzenie jedynie jest możliwe. Analogicznie: *Turek* — *turecki*, a nie *turekski*, podług pisowni rosyjskiej: *Olita* — *olicki*, *Warka* — *warecki*, *Osiek* — *osiecki*.

Czy zatem słusznie — »warcki«? Uprzejmie więc proszę o łaskawe wyjaśnienie.

(Warta).

J. Sobiesiński.

— Rozumowanie słuszne i o ile w mowie codziennej przymiotnik ten brzmi: *warcki*. należy go tylko tak pisać, nie przez *ts*. Przypomina się tu pisownia pokutująca w niektórych pismach: *rygski*, *brandenburgski*, *petersburgski* itp. Przecież to jest niedorzeczność, bo przed przyrostkiem *-ski* było dawniej *i* (jer miękkie) co dzisiaj wyrażamy tylko zmiękczeniem poprzedzającej spółgłoski. A więc *ryg* + *tski* = *ryż-ski* = *ryski*, nie *rygski*. Tak samo **wart-tski* = *warc-ski* = *warcki*, gdzie silniejsze *o* pozostaje a *s* znika.

22. *Rachuba* = *biuro rachunkowe*?

»Wydział powiatowy Sejmiku Sieradzkiego ogłasza konkurs na stanowisko kierownika Biura *Rachuby* Wydziału. Wymagalna jest umiejętność układania budżetów, bilansów itp.« Wyrażenia: *Biuro Rachuby* (!) użyto tu chyba na oznaczenie Biura rachunkowego.

(Przemyśl).

St. Jurek.

— Słownik warszawski notuje przy *rachubie* oprócz zwykłego znaczenia = rachowanie, liczenie, także *rachunkowość* i podaje przykład: *wydział rachuby* (rachunkowości) *w zarządzie kolejowym*. To się schodzi z podanem powyżej znaczeniem i jest dowodem, że w dawnym Królestwie używano tego wyrazu w tem określonym znaczeniu.

Że przymiotnik *wymagalny* zam. imiesłowu *wymagany* jest tu źle użyty, niepotrzeba dowodzić.

23. *Spaliny* czy *spaleniny*?

Utarło się w Warszawie i weszło do wydawnictwa »Technika« słowo »*spaliny*«, oznaczające gazy, jakie się wytwarzają przy spalaniu się paliwa, a właściwie, jakie się wytworzyły po spalaniu się paliwa, co Niemcy nazywają: *Feuergase* albo *Verbrennungsprodukte*.

Według mego poczucia językowego słowo to powinno brzmieć »*spaleniny*«.

Ponieważ mam zamiar wydać podręcznik dla palaczy kotłowych, a również pracuje się obecnie w Warszawie nad nowym wydaniem »Technika«, byłoby jeszcze na czasie, wyrażenie to sprostować.

O ile moje zapatrywanie jest słuszne i miałbym za sobą zdanie powag naukowych, użyłbym wyrażenia »spaleniny« zamiast »spaliny« w swoim podręczniku i opinię znawców przesłałbym do redakcji »Technika«.

(Kraków).

E. Chromiński.

— Zdaje mi się, że poczucie Pana nie zawodzi; nie tworzy się bowiem rzeczowników bezpośrednio od osnów czasownikowych, ale od osnów imiesłowowych *spalen (spalony) + *ina* = spalenina. Wprawdzie i te przykłady są rzadkie, bo właściwie podstawą rzeczowników na *-ina* są przymiotniki (słony — słonina, gęsty — gęstwina, chudy — chudzina, gęsi — gęsina, cielęcy — cielęcina), ale imiesłowy są często tak już zbliżone do przymiotników, że się ich nie odróżnia. *Spalina* byłaby rzeczownikiem od jakiegoś przymiotnika czy imiesłowu *spały.

24. *Balotowanie.*

»Członków zwyczajnych przyjmuje Zarząd zwykłą większością głosów przez *balotowanie*«. Czy musimy koniecznie posługiwać się tym barbaryzmem?

(Przemyśl).

St. Jurek.

— *Balotowanie* jest bardzo rozpowszechnione w tem znaczeniu. Można by je zastąpić przez *losowanie*, ale to również obce.

25. *Wymierzyć karę na...*

W okólniku Nr. 44/20 Inspektoratu Skarbowego w Opatowie spotykamy taki zwrot: »w razie niezłożenia wykazu zostanie na Zarząd przedsiębiorstwa wymierzona kara pieniężna«. — Prawdłowo powinno się użyć: wymierzyć karę komuś lub nałożyć karę na kogoś. — Czy się nie mylę?

(Opatowiec).

L. Borysławski.

— Spostrzeżenie całkiem trafne. Z dwu zwrotów:

1) zostanie na Zarząd (nałożona kara),

2) (zostanie Zarządowi) wymierzona kara — powstał przez pokrzyżowanie jeden zwrot błędny: »wymierzyć karę na...«

Tak powstają bardzo liczne błędy.

26. *G. m. b. H.?*

W Nr. 23-im »Monitora Polskiego« z d. 24/1 na str. 6-ej, w § 58-ym umieszczonego statutu »Huty Czechy«, znajduję między założycielami tej firmy

Bank Przemysłowców *e. G. m. b. H.*

Wyrazy przezemnie podkreślone mają oznaczać w języku niemieckim »eingetragene Gesellschaft mit beschränkter Haftung«

i nie wiem, po co się je dolepia obecnie do nazwy polskiej. Mamy przecież termin prawny polski »zarejestrowane towarzystwo z ograniczoną poręką« (w skróceniu »zarejestr. tow, z ogr. por.«)... Czy to tylko przeoczenie ze stony »Monitora« lub Ministerjum Skarbu?

(Ostrowiec).

L. Borysławski.

— Przeoczenie bardzo niewłaściwe i dające precedens niebezpieczny. A jeżeli inne firmy niemieckie zażądają wiernego tzn. niemieckiego protokołowania ich nazwy? Język polski narażony jest obecnie na gorsze ataki, niż za czasów trzech zaborów. Dokądże zajdziemy na tej drodze?

27. *Zaznacza się... zauważa się...*

W rozporządzeniach, odezwach i wszystkich dokumentach urzędy nasze posiłkują się wyłącznie nieosobowymi zwrotami, a więc: na skutek rozporządzenia..., *wzywa się, zaznacza się, zauważa się, dołącza się* itd. — Dla mnie ta forma brzmi obco. — Czy jest ona zgodna z duchem języka polskiego i czy nie lepiej byłoby pisać: na skutek rozporządzenia..., *Urząd wzywa, zaznacza* itd. lub też po prostu: na skutek rozporządzenia... *wzywamy, zaznaczamy* itd., w tym ostatnim wypadku wiemy bowiem, kto wzywa, mając pieczęć Urzędu na dokumencie.

(Ostrowiec).

L. Borysławski.

— Uważamy formę nieosobową za zupełnie prawidłową i ogólnie w aktach urzędowych przyjętą. Zapewne, że osobowe: *wzywamy, zaznaczamy...* byłoby najstosowniejsze, ale toby miało pozór owej majestatyczności (pluralis maiestaticus), której jako sztucznej urzędy chcą uniknąć. Omawianie przez osobę 3.: »urząd wzywa« jest w tym razie najmniej stosowne i najbardziej »brzmi obco«.

28. *Rachunek zamknięty po dzień...*

Czy prawidłowe są następujące wyrażenia: »rachunek zamknięty po dzień 31-y grudnia«.

(Ostrowiec).

L. Borysławski.

— Uważam ten zwrot za zupełnie poprawny o ile wyraża, że 31. grudnia już do tego rachunku nie należy. Jeżeliby zaś miał i ten dzień być tym zwrotem objęty, to przyimek *po* jest zbyteczny a druga połowa zwrotu brzmieć ma »dnia 31 grudnia«.

29. *Medard czy Medardy?*

Pierwsza forma wydaje mi się lepsza.

(Ostrowiec).

L. Borysławski.

— Naturalnie tylko pierwsza. Dlaczego? Imiona własne chrześciane łacińskie, o ile nie zostały spolszczone, przyswojono w ten spo-

sób, że zakończone na *-us* traciły tę końcówkę, a sam temat zakończony na spółgłoskę stawał się mianownikiem polskim z koniecznymi zmianami głosowymi: (Adam-us—Adam, Joseph-us—Józef, Marc-us—Marek, Petr-us—Piotr). Zakończone na *-ius* traciły również tylko *-us* a końcowe *i* lub *y* przesunęło je do grupy postaci przymiotnikowych na *-i, -y*: (Hilarius—Hilary, Horatius—Horacy, Vergilius—Wergili, Ignatius Ignacy, Cornelius—Korneli) itp. Ale wcześniej poczęły się te upodabniać do tamtych i powstał *Wergil, Ignac, Kornel*, nawet *Horac*, a inne zatrzymując zakończenie *-ius* spolszczyły je na *-iusz*: *Juljusz, Kurcjusz, Mucjusz* itp.

Medardus należy do grupy 1, więc musi być *Medard*, a Medardy byłby niezwykłym okazem wpływu upodobnienia.

30. Nazwiska kobiet.

Od Bałata	—	tworzę	Bałacina
» Skwara	»		Skwarzyna
» Kiszka	»		Kiszczyna

czy prawidłowo?

(Ostrowiec).

L. Borysławski.

— Najzupełniej, ale o ile końcowa spółgłoska tworzy z przyrostkiem *-ina* jakieś mniej miłe dla osób tych brzmienie, bronią się przed temi formacjami i albo uciekają do pokrewnych, albo nie chcą ulec polskim właściwościom. Przypuszczam, że pani Kiszczyna będzie wolała nazywać się Kiszkową, chociaż i to jej nie będzie po myśli. Sprawę tę jeszcze omówimy w przyszłym numerze.

31. Ostrów — odmiana.

Proszę o wyjaśnienie, jak należy odmieniać Ostrów łomż. — Różne instytucje odmieniają różnie; mówi się do Ostrowa, do Ostrowia, w Ostrowiu, w Ostrowi, w Ostrowie.

(Ostrów łomż.)

W. Krajewski.

— W Słowniku warszawskim jest podany dop. *ostrowu*, l. mn. mian. *ostrowy*. Rzeczywiście przytoczone przykłady z Mickiewicza, Pola, Kraszewskiego wskazują, że owo *u* końcowe jest twarde, nie miękkie (*ó*) i że odmiana będzie: 1, Ostrów, 2, Ostrowa, 3, Ostrowu, 4, Ostrów, 6, Ostrowem, 7, w Ostrowie (L. mn. byłoby: Ostrowy).

III. SPRAWA NOWEJ PISOWNI.

Jan Łoś: »*Pisownia polska ustalona*« W Krakowie, 1918.
Nakładem Akademji Umiejętności.

4) *mirra* (str. 165, I; 57, II). W nowszym piśmiennictwie coraz częściej *mira*, dlatego też autorowie Słownika jęz. pols. (warszaws.) zamieszczają tę pisownię na 1 miejscu. Nie potrzeba szerzej uzasadniać, że wyłączone zalecanie podanej wyżej pisowni jest rzeczą niewłaściwą; wszak może być stosowana tylko w niektórych formach przypadkowych: *mirry*, *mirrę*, *mirro*, *mirrą* — ale spróbujmy utworzyć formy celownika lub miejscownika: *mirrze*(?!), *mirrze*(?!). Za pisownią *mirra* przemawiają wprawdzie względy etymologiczne (grec. μύρρα, łac. *myrrha*), ale w bardzo wielu innych wypadkach na to wcale się nie oglądamy: *korekta*, *korespondencja*, *terytorjum*, *terasa*, *korepetytor*...

5) P. Łoś zaznacza, że »trudno orzec, który typ jest powszechniejszy... *stronica* czy *stronnica*« (str. 117). Na podstawie b. wielu przykładów, zaczerpniętych z dzieł najznakomitszych pisarzy współczesnych, oraz na podstawie badań żywej mowy ogółu stwierdziliśmy dowodnie, że sposób pisania i wymawiania *stronica* jest bez porównania bardziej rozpowszechniony. Słusznie też prof. St. Szober (Pisow. pols., 1917, str. 85) zaleca wyłącznie pisownię *stronica*. Podobnie prof. A. A. Kryński (Prawidła pis. pol., 1910, str. 35).

6) *Izabella* (str. 154, I; 50, II). Na str. 115 czytamy następujące prawidło: »Podwójną spółgłoskę zachowujemy w wyrazach obcych tam, gdzie się ją powszechnie wymawia«¹⁾. Czy Szan. Autor sprawdził istotnie, że ogół wymawia *Izabella*? Na podstawie moich zapisków i spostrzeżeń śmiem twierdzić, że prawie powszechnie mówią i piszą *Izabela*. Nawet ze stanowiska etymologicznego możnaby pisownię tę w pewnej mierze uzasadnić, bo chociaż niektóre narody piszą ten wyraz przez podwójne *ll*, to jednak Hiszpanie (stamtąd nazwa ta przeszła do języków nowożytnych) piszą *Isabel*, a to z hebrajs. *Isebel*. — Prof. Kryński (Praw. pis., 1910, s. 28) zaleca pisać *Isabela*, autorowie Słownika (warszaws.) piszą również jedno *l*.

Kamil, *-mila*, ale *Kamilla*, *-milli* (s. 155, I; 51, II). Zgodnie z przytoczoną wyżej zasadą należy pisać oba te wyrazy przez jedno *l*. Nie zauważyłem, by sposobem wymawiania wyróżniano formy przypadkowe nazwy męskiej od nazwy żeńskiej. Np. »Spotkałem Kamila i Kamilę«. Brzmienie *l* jest tu jednakowe. Piszą też prawie powszechnie oba te wyrazy przez jedno *l*.

7) *nienawidzieć* (s. 122, I), *nienawidzić* (s. 172, I), *dzierżec* (s. 45, II). Nie ulega wątpliwości, że formy *nienawidzieć*, *dzierżec* są prawidłowe i starsze, należałoby jednak konsekwentnie mówić i pi-

¹⁾ Nawiasowo zaznaczamy, że spółgłoski podwójne *piszemy*, lecz ich *nie wymawiamy*. Wymawiamy tylko *jedną* spółgłoskę, ale przeciągle i nieco dobitniej.

sać (jak dawniej mówiono i pisano): *nienawidział, dzierżał*; skoro jednak zwyczaj powszechny uświęcił nieprawidłowe formy: *nienawidził, dzierżył*, przeto piszmy: *nienawidzić, dzierżyć* (porówn. dawniejsze formy: *myśleć, myślił; musić, musiał* — dziś *myśleć, myślał, musieć, musiał*).

8) *rznąć, rźnąć; wyrznąć, wyrźnąć; zarznąć, zarźnąć* [s. 190, 206, 208, I]; *rznąć (rźnąć), wyrznąć (wyrźnąć), zarznąć, zarźnąć; przerznąć* [s. 71, 80, 81, 69, II]. Szan. Autor bije się widocznie z myślami, czy pisowni *rźnąć* ma przyznać prawo obywatelstwa, czy zamieścić ją tylko w nawiasie, jako mniej zalecenia godną. Sądzę, że nie należy kłaść na równi obu powyższych pisowni, bo chociaż z nieprawidłowym sposobem wymawiania: *rźnąć, zarźnąć...* spotykamy się dosyć często, to jednak w dziełach wzorowych współczesnych pisarzy pojawia się ta pisownia tylko wyjątkowo. Podobnie jak skrajny konserwatyzm, tak też zbyt wielka pochopność, zmierzająca do pogodzenia języka żywego z pismem, są równie niewłaściwe. Piszmy więc zgodnie z etymologią: *rznąć, wyrznąć...* Jeżeli z biegiem czasu sposób wymawiania *rźnąć...* wejdzie w powszechne użycie, co jest rzeczą niepewną, ale możliwą, wtedy pisownię tę trzeba będzie uznać za poprawną.

9) *stutysięczny* (s. 196, I; 74, II). Mówią i piszą *tysięczny*, ale w złożeniach prawie wyłącznie *-tysięczny*, np. *dwutysięczny, pięcioletysięczny, dziesięcioletysięczny, dwudziestoletysięczny, stutysięczny* itp. — b. rzadko: *dwutysięczny*. Na poparcie naszego twierdzenia podać możemy sto kilkadziesiąt przykładów, zaczerpniętych z dzieł wzorowych pisarzy współczesnych. Jak w wielu innych wypadkach, tak też i tu stosować się należy do panującego zwyczaju.

10) *warzachew* albo *warzachwia* (s. 204). Formy *warzachwia* nie napotkałem ani w języku literackim, ani w mowie żywej. Żaden ze słownikarzy najdawniejszych i nowszych formy tej również nie napisał.

11) *niegdy, niegdys* (s. 171, I; 60, II). Nie wiem, w jakim celu podaje Szan. Autor formę pierwszą. Wszak przysłówek *niegdy*, używany w języku staropolskim w znaczeniu: *zczasem, kiedyś* (w przyszłości), wyszedł zupełnie z użycia; tę samą formę w znaczeniu używanego dziś powszechnie przysłówka *niegdys* spotykamy we współczesnym języku literackim bardzo rzadko. Nie przesadzę, jeżeli powiem, że na dziesięć tysięcy form *niegdys* przypada jedna forma *niegdy*. Uwaga, podana na końcu słowniczka wyd. II »Pis. pols. ust.«, orzekająca, iż »formy, stojące na drugim miejscu (w tym wypadku: *niegdys*), są r z a d z i e j używane lub mniej poprawne«, czyni powyższą sprawę jeszcze bardziej zagadkową.

12) »*Żmudź, Żmujdź*«, ale tylko »*Żmudzin*«. Jeżeli *Żmudź* albo *Żmujdź*, to chyba także: *Żmudzin* albo *Żmujdzin*, *żmudzki* albo *żmujdzki*. Wileński Słownik jęz. pols. podaje wszystkie powyższe formy, gdyż były wówczas w użyciu, ale we współczesnym ogólnopolskim języku żywym i książkowym prawie wyłącznie: *Żmudź, Żmudzin, żmudzki* — więc tak pisać należy.

13) *niesforny* (s. 174, I; 61, II), *niesworny* (s. 175, I; 62, II), ale tylko *wysforować* (s. 207, I; 80, II) Gdy gaśta świadomość pochodzenia wyrazu *sfora* (od *zwora*, porówn. *zawora*) poczęła się rozpowszechniać pisownia fonetyczna. Już Knapski (Thesaurus, 1643) pisze *zwora* i *sfora*. Obecnie piszą prawie powszechnie: *sfora, niesforny, wysforować*.

14) *statua* l. m. *statuy* albo *statuje*. W oświeceniu obecnie panującego zwyczaju przedstawia się rzecz tak: w powszechnym użyciu jest forma mianow. l. m. *statuy* — formy prawidłowej *statue* nie napotkałem ani w mowie żywej, ani w piśmie, formę zaś *statuje* tylko w Słowniku »wileńskim«. Powstała ona zapewne pod wpływem jęz. rosyjskiego, który ma *statuję* i *statujkę* (статуя, статуйка). Autorowie Słownika »warszawskiego« podają tylko formy *statuy*, a forma ta odpowiada istotnie panującemu obecnie zwyczajowi. Spróbujemy podać genezę tej formy. Jest rzeczą znaną, że olbrzymia większość Polaków wymawia spółgłoskę *ł* samogłoskowo, wskutek czego końcowe grupy dźwiękowe wyrazów: *gadula, piguła, fafuła, statua* brzmią prawie jednako. Rzecz naturalna, że wywiera to wpływ upodabniający na niektóre formy przypadkowe: te *piguły*, więc i te *statuy*. Być może, iż forma mianownika l. mn. (*statuje*), zalecona przez p. Łosia, zdobędzie sobie w przyszłości prawo obywatelstwa, sądzę jednak, że nie odpowiada ona współczesnemu poczuciu językowemu. Spróbujemy utworzyć analogiczną formę od innych wyrazów tego typu, np.: »W porównaniu z Rzymem niczem są takie Medjolan, *Genuje* i *Mantuje*«. Nie odważyłbym się tak powiedzieć ani napisać — lecz: *Genuy* i *Mantuy*.

15) *idea, idei, idee, ideje...* (s. 153). Dawniejsza *alea* przekształciła się w drugiej połowie wieku XIX w *aleję*¹⁾, więc być może, iż z biegiem czasu będziemy mówili także i pisali: *ideja, ideję, ideje, idejami...* (jak *aleja, aleję, aleje, alejami...*). Przypuszczam jednak, że przemiana ta (jeżeli istotnie nastąpi), dokona się w znacznie powolniejszym tempie, niż to się stało z wyrazem *alea*, gdyż wyrazy pokrewne *ideał, idealny*, które prawdopodobnie i w przyszłości zacho-

¹⁾ Jeszcze Słownik »wileński« (1861), a nawet Słownik Rykaczewskiego (1873) podaje tylko formę *alea*.

wają tę samą postać, stawać będą w poprzek powyższej dążności. Obecny stan rzeczy jest taki: *idea, ideę, idee*. Sposób mówienia i pisania *ideja, ideję, ideje* pojawia się głównie, o ile zdołaliśmy stwierdzić, w okolicach pozostających pod wpływem języka rosyjskiego (идея). Autorowie Słownika »warszawskiego« podają na pierwszym miejscu *idea*, l. m. *idee*, formę zaś *ideja* podają ze znakiem X, jako rzadziej używaną. Prof. Kryński (Praw. pis. pols., 1910) zaleca wyłącznie formę *ideja*, a więc w dalszej odmianie *ideję, ideją, ideje, idejom* itd. Sądzę, że prof. Kryński wyprzedza tok sprawy, ale postąpił konsekwentnie, bo stwierdziłem niejednokrotnie, iż kto mówi *idea, ideę, ideą*, ten też wymawia *idee*, mówiący zaś *ideja, ideję*, wymawia *ideje, idejom, idejami*... Tymczasem p. Łoś zaleca pisać *idea, ideę*, ale *ideje*, to znów *ideom, ideami, w ideach*. Sądzę, że zgodnie z obecnym stanem rzeczy należy zalecić pisownię: *idea, idei. ideę*, l. m. *idee, ideom* itd., formy zaś *ideja, ideję, ideje* itd. możnaby zamieścić tylko w nawiasie.

16) *orangutang* (s. 179, I; 64, II). Mówią i piszą *orangutan*, rzadziej *orangutang*. Ze względów etymologicznych również lepiej *orangutan* (w jęz. malajs. *orang* = człowiek, *hutan* = dziki). Autorowie Słownika jęz. pols. (warszaws.) podają na pierwszym miejscu formę *orangutan*, ale wyjaśniają błędnie pochodzenie tego wyrazu < Mal. *Orang-Ulang* >. Głośny zoolog J. Nusbaum-Hilarowicz pisze *orangutan* (Rozwój świata zwierzęcego, t. I, s. 63, 1912).

17) W prawidłach (s. 123) zaznaczono wyraźnie, że należy pisać *śrut* — i słusznie, bo pisownia *szrut* pojawia się bardzo rzadko we współczesnym piśmiennictwie. Słowniczek jednak poucza inaczej: *szrut, śrut* (s. 198, I; 76, II), *śrut, szrut* (s. 200, I; 76, II). St. Szober i A. A. Kryński zalecają tylko pisownię *śrut* (j. w. str. 87, 37).

18) Pisownię wyrazu *szkaplerz* przysłania również mgła wątpliwości. W prawidłach (s. 123) zaleca p. Łoś pisać *szkaplerz*, pisownię zaś *skaplerz*, jako rzadziej używaną, zamieszcza w nawiasie — w słowniczku (s. 192, I; 72, II) wprost odwrotnie *skaplerz (szkaplerz)*. Ponieważ pisownia przez *sz* jest bardziej rozpowszechniona, więc należy się jej pierwszeństwo. St. Szober (jak w. str. 88) i A. A. Kryński (j. w. str. 36) zalecają pisać *szkaplerz*.

Resztę uwag krytycznych zamieścimy w następnym numerze.

Artur Passendorfer.

IV. POKŁOSIE.

Z. Rabska : Tajemnice Łazienek.

Str. 61. »Już mu teraz nikt nie przeszkadzał wyobrażać sobie *wszystkie dziwoty i przygody* z karzełkami«. Powinno być »*wszystkich dziwów i przygód*«.

Str. 71. ...»Weszła pod ławkę, aby się ukryć przed smokiem, gdyby ją szukał w parku«... Powinno być »gdyby jej szukał«.

Str. 101. »Januszek wszedł do sali, która była *pustą*«. Powinno być »która była *pusta*«.

Str. 102. »Januszek spuścił oczy na posadzkę i w niej, jak w lustrze zobaczył poruszające się i kręcące w kółko wystrojone pary, wszystkie podobne do laleczek z serwantki mamusi. Oświeślały *ich* ogromne świeczniki«... Powinno być, »oświeślały *je* (pary, laleczki) ogromne świeczniki.

Str. 107. »Co on tam widział..., tego *dzieci* nie wiedziały. Bardzo *ich* to zaciekawiało«... Powinno być: »Bardzo *je* (dzieci) to zaciekawiało«.

Str. 112. »Proszę wracać do mamusi, bo będzie *niespokojną*«. Powinno być, »bo będzie *niespokojna*«.

Str. 117. »O wojnie ciągle mówią starsi, na wojnę każdy się skarży i narzeka, prócz *drzew* w Łazienkach. Te jedynie nic o wojnie nie wiedzą. Szumią sobie, tak jak szumiły dawniej, kiedy wojny nie było. Co *ich* może obchodzić wojna?

Powinno być »co *je* (drzewo) może obchodzić wojna«.

Str. 117. »...W duszy mu się pali ten sam płomień miłości Ojczyzny i bezgranicznego poświęcenia dla Niej, ale *niemniej* tamci są pilniejsi«..

Powinno być »ale pomimo tego«.

Str. 121. ...»tam *sprawiają mustrę*«... Wydaje mi się to wyrażenie jakimś obcem. Może *odbywają* musztrę«.

(Łódź).

Dr. Stanisław Skalski.

OGŁOSZENIE.

Zmuszeni rosnącymi kosztami wydawnictwa podnosimy przedpłatę roczną z m. 20
na marek czterdzieści (40).

Wydawca i redaktor odpowiedzialny: Roman Zawiliński.

Drukarnia Uniwersytetu Jagiell. w Krakowie pod zarządem J. Filipowskiego.